

علیرضا کسای^۱

Ashirbekov, I.Zonn, "ARAL: The History of Dying Sea", (Tajikistan; IFAS & SAID, 2003), P.p.79.

در جهان امروز، یکی از موضوعات مهم کمبود آب شیرین است. پنج کشور آسیای مرکزی با قریب ۵۰ میلیون جمعیت در یک حوزه آبی مشترک ساکن می‌باشند. مشکل کم آبی دریاچه آرال در این منطقه جدی است، لذا هم آهنگی در خصوص مدیریت تقسیم آب، برای پنج کشور حوزه دریاچه آرال اهمیت ویژه‌ای دارد. به اعتقاد پروفیسور خواجه عمراف امروزه استفاده از آبهای جیحون و سیحون به یک مسئله ژئواستراتژیک تبدیل شده است و عدم استفاده بهینه از آبهای منطقه و روند بحران کم آبی می‌تواند جنگهایی را در آینده در پی داشته باشد.

طی دهه‌های گذشته مشکل حوزه دریاچه آرال در آسیای مرکزی همچنان در صفحات رسانه‌های ارتباطی جمعی منطقه‌ای و بین‌المللی قرار داشته است. قریب ده سال پیش، ضمن ایجاد نمودن کمیسیونی جهت مدیریت موثر آبهای منطقه توسط پنج کشور آسیای مرکزی (ازبکستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ترکمنستان و قزاقستان)، همزمان بنیاد بین‌المللی نجات آرال IFAS^۲ نیز تاسیس گردید.

این کتاب در ابتدا تحت عنوان "آرال، دریاچه‌ای که از دست دادیم" به جغرافیا و تاریخچه دریاچه آرال پرداخته است، آمودریا و سیردریا دو رود عمده‌ای هستند که به این دریاچه سرازیر می‌شوند، طی دهه‌های متمادی کاهش مقدار آب این دو رودخانه و

۱. دکتر علیرضا کسای کارشناس سیاسی مسایل منطقه آسیای مرکزی و قفقاز است.

2. International Fund for Saving the Aral sea

افزایش شاخه‌های فرعی این دو و گسترش کشاورزی در منطقه، باعث کاهش بی‌رویه آبهای این دریاچه شده است، در گذشته حدود ۱۱۷ کیلومتر مکعب آب، از رودخانه‌های سیحون و جیحون به دریاچه آرال می‌رسید ولی امروزه حجم این آبها بسیار کاهش یافته است، به طوریکه قریب ۵۰٪ حجم آبهای این دو رود بزرگ در داخل کانالها و زیرشاخه‌های فرعی آنها هرز می‌رود، کاهش سطح دریاچه آرال و از بین رفتن بسیاری از آبزیان آن، مشکلات اکولوژیکی برای منطقه بوجود آورده و علاوه بر افزایش سطح بیابانها، باعث کوچ کردن ساکنان اطراف دریاچه شده است. در این کتاب با ارائه، اعداد و ارقام عمق و سطح دریاچه در سالهای مختلف، به این موضوع بطور مبسوط پرداخته است.

پروفسور بارتولد واسیلی، از چهره‌های مشهور دانشگاه پترزبورگ روسیه بوده است و تحقیقات گسترده‌ای در خصوص حوزه آرال انجام داده است، اما صرفاً مقاله کوتاهی از وی برگرفته از کتاب دائره المعارف اسلام، عیناً در این کتاب آورده شده است، در این مقاله وی اشاره‌ای به ریشه‌های نام این دریاچه و تاریخچه آن از زبان جغرافیدانان عرب، نیز نموده است. در قسمت بیابانی، شمال منطقه آسیای مرکزی دریاچه آرال که محصور بین مرزهای ازبکستان و قزاقستان می‌باشد تا سال ۱۹۶۰ با مساحت ۶۸ هزار کیلومتر مربع، حجم آبی معادل هزار کیلومتر مکعب را در خود جای داده بود، این در حالیکه تا چند سال قبل از آن حجم آب هزار و شصت و چهار کیلومتر مکعب بوده است. عمده‌ترین رودی که به این دریاچه می‌ریزد، آمودریا می‌باشد که یونانیان آنرا اوکسوس و اعراب جیحون می‌نامیدند، این رود با طول ۲۶۲۰ کیلومتر (یاطبق منبعی دیگر ۲۵۴۰ کیلومتر) از کشورهای تاجیکستان و افغانستان منشاء می‌گیرد و با پیوستن رودخانه و خش در تاجیکستان به آن، آمودریا تشکیل می‌گردد. رود دیگری که به دریاچه آرال می‌ریزد سیر دریا می‌باشد که یونانیان آنرا حکسارت و اعراب سیحون می‌گفتند که از بهم پیوستن رودخانه‌های نارین و کارا دریا در کوههای پامپر تشکیل می‌گردد. امروزه حجم زیادی از آب سیر دریا در کانالهای آبیاری مناطق کشاورزی در کشور قزاقستان، جنوب غرب ازبکستان و دره فرغانه به هدر می‌رود، در ۱۹۷۱ حزب کمونیست شوروی پس از انتشار اطلس دریاچه آرال، به منظور حل بحران آب طرح پژوهشی انتقال آبهای سیبری به

منطقه آسیای مرکزی را تصویب نمود. در ۱۹۸۳ به دستور مقامات وقت مؤسسه جغرافیای شوروی، بعلت کاهش آبهای منطقه آسیای مرکزی، موظف گردید طرحی را با هدف مدیریت کشاورزی (غیردیمی) با شیوه آبیاری ارائه نماید و متعاقب آن در ۱۹۸۹ شورای وزیران اتحاد جماهیر شوروی دستور تشکیل مرکز هماهنگی پژوهشهای بحران آب و دریاچه آرال را صادر نمود. در ۱۹۹۱ به لحاظ اهمیت موضوع کنفرانسی در نیویورک با عنوان "بحران منابع و مدیریت آبها در آسیای مرکزی" و در ۱۹۹۲ در کنفرانس بین‌المللی دیگری در ایالت پنسیلوانیا در آمریکا با عنوان "آسیای مرکزی، ارزشهای استراتژیک و دورنمای منطقه‌ای" جوانب بحران آب در این منطقه را مورد بررسی جدی قرار دادند.

با فروپاشی شوروی و تعیین مرزهای جدید جغرافیایی و تشکیل کشورهای جدید بر روی نقشه جهان، حساسیتهای بین‌المللی و منطقه‌ای نسبت به بحران آب در آسیای مرکزی بیش از پیش گردید، در ۱۹۹۵ با حمایت مالی یونسکو در تاشکند پایتخت ازبکستان سمیناری به منظور بررسی پروژه‌های مختلف در مورد دریاچه آرال، برگزار گردید. همزمان به کوشش دانشگاه سازمان ملل متحد در توکیو سمینار بین‌المللی به وضعیت بحرانی حوزه آب‌های دریاچه آرال پرداخت. نظر به اهمیت، موضوع در ۱۹۹۶ سازمان ملل متحد کتابی را تحت عنوان "مناطق پرمخاطره در آسیای مرکزی، و محیطهای تهدیدآمیز" و متعاقب آن سازمان ناتو در بولتنهای خود به وضعیت بحرانی حوزه دریاچه آرال در آسیای مرکزی پرداخت.

با شدت گرفتن وضعیت بحران آب و اختلاف بین کشورها، در ۱۹۹۸ سازمان ملل متحد کتاب دیگری در خصوص بحران آب آسیای مرکزی و همچنین در ۱۹۹۹ دانشگاه کمبریج انگلستان با چاپ کتابی با عنوان "مشکلات و بحرانهای خزنده محیط زیستی و توسعه پایدار در حوزه دریاچه آرال" به طور مبسوط به وضعیت بحرانی منطقه آسیای مرکزی می‌پردازند.

در سال ۲۰۰۰ دولت ترکمنستان با هدف جمع‌آوری و انبار آبهای رودخانه‌های منطقه، اقدام به تأسیس دریاچه‌ای در صحرای قراقوم نمود. بمنظور ساماندهی به وضعیت نابسامان مدیریت آبهای آسیای مرکزی در سال ۲۰۰۲، با تصمیم سران کشورهای آسیای مرکزی، امامعلی رحمانف، رئیس‌جمهور تاجیکستان، به سمت رئیس صندوق نجات آرال منصوب

گردید، سمینار بین‌المللی، همکاری منطقه‌ای برای تقسیم آبهای آسیای مرکزی در سال ۲۰۰۳ و سومین اجلاس جهانی سازمان ملل متحد در خصوص منابع آبی به بررسی جوانب این بحران منطقه‌ای پرداختند که شهردار مسکو نیز طی اظهارنظری، از ولادیمیر پوتین رئیس‌جمهور روسیه درخواست نمود که بمنظور انتقال آبهای رودخانه‌های سیبری به زمینهای کشاورزی روسیه و آسیای مرکزی، بمنظور تخفیف بحران آب منطقه، مساعدت نماید.

در ادامه، کتاب به بررسی "وضعیت آب و هوایی منطقه"، همراه با محاسبات ریاضی، طی دوره‌های مختلف زمین‌شناسی پرداخته است. طی بیست هزار سال گذشته، وضعیت آب و هوا در آسیای مرکزی تغییرات متنوعی داشته است که مستقیماً بر میزان بارندگی‌ها و کاهش آب دریاچه آرال تاثیرگذار بوده است و این کاهش میزان آب بنوبه خود بر زندگی اجتماعی سیاسی مردم منطقه تأثیر گذاشته است بطوری که احتمال بروز بحرانهایی را در آینده اجتناب‌ناپذیر می‌سازد.

این کتاب مشتمل بر ۷۹ صفحه و دارای جلد مقوایی و قطع رقعی می‌باشد که در اواخر سال ۲۰۰۳ به زبان انگلیسی بچاپ رسیده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی